

Технології збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів

У провадження та розвиток інноваційних технологій збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів та технічних засобів нового покоління на базі прикладних наукових досліджень, активізація страхового копіювання та інших копіюючих технологій, постійне поповнення інформаційного ресурсу інформацією з питань консервації бібліотечних фондів узагалі і запровадження превентивних заходів зокрема – це головні питання, які обговорювались на засіданні семінару-практикуму «Технології збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів» 11 жовтня 2006 р. у рамках міжнародної наукової конференції «Роль бібліотек у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України» (наук. кер. – Л. В. Муха, канд. іст. наук, заст. ген. директора НБУВ, З. І. Савіна, заст. ген. директора Національної парламентської бібліотеки України; уч. секр. – Л. П. Затока, наук. співробітник Центру консервації і реставрації НБУВ).

У роботі семінару взяли участь 31 фахівець із питань збереження бібліотечних, архівних фондів та музейних експонатів України: Національної парламентської бібліотеки України, Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного науково-дослідного реставраційного центру України, Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського, Державної наукової медичної бібліотеки (м. Київ), Бібліотеки національного аграрного університету, Інституту медичної екології та гігієни ім. О. М. Марзєєва, Наукової технічної бібліотеки імені Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «КПІ», Національної бібліотеки України для дітей, а також спеціалісти Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Всього заслухано 10 доповідей із питань технологій збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів.

Відкрила роботу семінару-практикуму заступник генерального директора НБУВ, канд. іст. наук **Л. В. Муха**. У її доповіді «Фазова консервація документів як технологія збереження» підкреслено, що оцифровування, мікрофільмування, превентивна консервація – усе це окремі складові загальної системи збереження, які можуть бути задіяні у біб-

ліотеці окремо чи в комплексі. В останні десятиліття переваги надаються різним формам превентивної консервації, яка дозволяє якнайкраще забезпечити збереження значної кількості документів із мінімальним втручанням у структуру самих документів. Л. В. Муха зазначила, що однією з форм превентивної консервації і є технологія фазової консервації. Вона ознайомила присутніх з історією розвитку цієї технології, а також з позитивними аспектами фазової консервації документів з ослабленою з різних причин матеріальною основою. Доповідачка детально окреслила завдання фазової консервації в сьогоденних умовах в епоху електронних технологій. Вона зазначила, що оскільки нові технології працюють на забезпечення більш широкого доступу до бібліотечно-інформаційних ресурсів незалежно від фізичного стану конкретного документа, то унікальні та цінні видання підлягають різним видам форматування, що не може не відобразитися на їхньому стані. Тож для забезпечення збереження окремих оригіналів історично-значущих документів необхідно застосувати фазове зберігання у коробках із безкислотного картону. Закінчуючи висвітлення аспектів фазового зберігання фондів у бібліотеках, які запровадили технологію фазової консервації, Л. В. Муха зазначила, що організація всієї роботи розпочиналася та проводиться на основі розробленої технологічної схеми, та інформувала, що упродовж 2006 р. у НБУВ також є позитивні зрушення у впровадженні фазового зберігання документів спеціалізованих підрозділів НБУВ.

Неабиякий інтерес для учасників семінару становили виступи співробітників Центру консервації і реставрації (ЦКР) НБУВ зав. відділу реставрації **Л. А. Сорокіної** та в. о. зав. відділу оправи **М. В. Гербут** стосовно різних видів та елементів фазової консервації, а також допоміжних засобів для транспортування широкоформатних документів, виготовлених фахівцями ЦКР НБУВ. Вони не лише продемонстрували ці засоби (коробки, папки, футляри, роз'ємні оправи тощо), а й надали практичні поради щодо їх виготовлення. Далі ними було охарактеризовано основні вимоги до витратних матеріалів, які слід використовувати для виготовлення продемонстрованих елементів для фазового зберігання фондів.

У доповіді «Мікрофільмування: збереження фондів і створення страхового фонду» **Л. В. Черепанової**, зав. відділу мікроформ Російської державної бібліотеки (Росія, м. Москва), детально викладено п'ятирічний (2000–2005 рр.) досвід роботи РДБ з реалізації національної підпрограми «Створення страхового фонду документів бібліотек. Збереження інформації» та зазначено, що на сьогодні у Бібліотеці здійснюється комплексний підхід до обслуговування користувачів інформацією. Мається на увазі поєднання традиційного та нового, що ґрунтується на сучасних технологіях, наданні послуг в автоматизованому режимі (з програмним забезпеченням ALERH (500)).

З інформацією про роботу III міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційні ресурси: створення, використання, доступ» (2–6 жовтня 2006 р., Крим, м. Алушта) ознайомила присутніх заст. ген. директора Національної парламентської бібліотеки України **З. І. Савіна**. Доповідачка презентувала методичні рекомендації «Збереження документів у бібліотеках і архівах», розроблені у Національному науково-дослідному реставраційному центрі України. На запитання учасників семінару про підсумки виконання завдань «Програми збереження бібліотечних та архівних фондів на 2000–2005 рр.» у напрямі впровадження репрографії документів в Україні, **З. І. Савіна**, член Міжвідомчої координаційної ради при Міністерстві культури та туризму України, зазначила, що обсяги фінансування не відповідали переліченим завданням, а визначені в Програмі терміни, особливо щодо створення Державного реєстру національного культурного надбання, були недостатніми для здійснення цієї довготривалої роботи, тож діяльність у цьому напрямі слід продовжити.

Із доповіддю «До питання зберігання бібліотечних фондів у пергаменових та шкіряних оправах» виступив зав. відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ, ст. наук. співробітник, канд. техн. наук **М. М. Омельченко**. Основну увагу доповідач зосередив на технології виготовлення оправи із пергамену і шкіри, як покривних матеріалів, недотримання якої наглядно проявляється уже під час знаходження книжки на бібліотечній полиці. Не вдаючись у перелік усіх технологічних операцій, він підкреслив, що для збереження документів у шкіряних або пергаменових оправах ключові значення мають дві операції з обробки сировини – зоління та ретельність промивання матеріалу. Дотримання режиму зоління проявляється у тому, що шкіряна оправа набуває однорідного ста-

більного кольору фарби на всій поверхні. Стосовно наступної операції з обробки сировини – промивання матеріалу, то порушення режиму промивання проявляється пізніше появою ліній розтріскування на поверхні шкіряної оправи. **М. М. Омельченко** акцентував увагу присутніх на тому, що на превеликий жаль, бібліотека у виборі матеріальної основи документа і його оправи навіть сьогодні не може працювати на випередження – оскільки всі ці процеси відбуваються у видавництвах і друкарнях. Однак необхідно знати, що книжки у пергаменових та шкіряних оправах, виготовлені з порушеннями режиму обробки сировини, потребують більшої уваги для забезпечення їх збереження. Мається на увазі – зменшення читацького навантаження, заміна оригіналу копією, використання фазової консервації документа та інші превентивні заходи, підкреслив доповідач.

Доповідь мол. наук. співробітника НБУВ **О. М. Ворощук** «Біодеструктори бібліотечних документів» була присвячена профілактиці біологічного пошкодження фондів. Основну увагу доповідачка зосередила на таких найпоширеніших біологічних деструкторах паперу бібліотечних документів як бактерії, мікроскопічні гриби, комахи, гризуни. Вона підкреслила, що працівники бібліотек, архівів та музеїв повинні звертати увагу на появу будь-яких комах у сховищах, тому що багато шкідників документів часто живуть в інших приміщеннях, а приміщення з документами відвідують для харчування, линьки, окуклення та тимчасового укриття. Для правильного і найбільш раціонального способу боротьби з цими шкідниками треба знати біологічні особливості комах. Працівники бібліотек повинні уважно оглядати фонди, щоб вчасно виявляти документи, уражені біологічними шкідниками, а при виявленні ознак біологічного ушкодження документ бажано показувати фахівцеві для встановлення форми пошкодження. Якщо такої можливості немає, документ варто ізолювати з фонду, ретельно очистити, помістити в контейнер (коробку, паперовий пакет) і спостерігати за його станом.

У доповіді «Превентивні технології захисту бібліотечних документів від біопшкоджень» д-ра мед. наук, ст. наук. співробітника НБУВ **О. В. Сурмашевої** та провідного інженера НБУВ **Л. М. Волосатих** на основі виконаних прикладних досліджень та аналізу першоджерел розглянуто актуальні питання захисту бібліотечних документів від біопшкоджень. Авторами доповіді зазначено, що для зниження концентрації спор у сховищах, і таким чином зменшення ризику зараження докумен-

тів пліснявими грибами необхідним є проведення санітарно-гігієнічних заходів із використанням дезінфектантів та антисептиків. До сучасних дезінфікуючих речовин відносяться катапол, лизоформін, метатін, дезінфектанти групи гуанідинів та ін. Формалін, який раніше широко використовувався для обробки документів у бібліотеках, застосовувати не рекомендується, вважають доповідачі. Адже він летучий, швидко випаровується і накопичується у повітрі, формалін представляє загрозу для здоров'я людини, тому що подразнює слизові оболонки дихальних шляхів і є канцерогеном. Доповідачі зазначили, що дезінфектанти нового покоління безпечні для людини та мають пролонговану дію, а застосовувати їх рекомендується для вологого прибирання приміщень та для миття поверхонь обладнання. Залежно від виду дезінфектанту, що застосовується, відрізняються їх робочі концентрації: автори рекомендують використовувати метатін – 2% розчин для дезінфекції стелажів і підлоги та 0,5% розчин для санітарно-гігієнічної обробки папок і коробок; 1% розчин полідезу для дезінфекції поверхонь приміщень та обладнання; 0,025% розчин септодору для обробки поверхонь.

У доповіді наук. співробітника НБУВ **Л. П. Затоки** «Консерваційні заходи для документів на паперовому носії: матеріалознавчий аспект» висвітлено характер впливу фізико-хімічних, структурних показників паперу та конструктивних особливостей бібліотечних документів на інтенсивність протікання процесів старіння паперу документа, що в кінцевому результаті і є об'єктивною причиною для проведення усього комплексу консерваційних заходів чи окремих елементів стабілізаційної обробки. Наголошено, що першочергових консерваційних, зокрема стабілізаційних заходів, потребують документи без твердої оправки, виготовлені на нещільних (слабопроклясних) видах паперу з нерівномірною структурою аркуша, композиція яких містить деревинні чи ганчір'яні волокна. Це – рукописні документи, стародруки, а також газетні матеріали. Доповідачка підкреслила, що виконанню консерваційних процесів та операцій передують комплексне обстеження фондів, яке включає, насамперед, перевірку стану фізичного збереження документів. Кожна перевірка передбачає контроль санітарно-гігієнічного стану документа, вибіркоче визначення вологості його конструктивних складових, контроль фізичного стану паперового носія інформації, наявності ознак біологічного пошкодження. Перевірка вологості паперу книжкових блоків, форзацу та кришок оправки мо-

же здійснюватися за допомогою приладів контактної дії, зокрема в умовах ЦКР НБУВ застосовується прилад контактної дії для вимірювання вологості матеріалів «testo-606», принцип дії та роботу якого було продемонстровано учасникам семінару-практикуму.

У спільній доповіді «Організація екологічного моніторингу приміщень бібліотеки» головного бібліотекаря НБУВ **Т. В. Крікова**, та інженера НБУВ **Н. Б. Баляниці** йшлося про доцільність створення у кожній бібліотеці для організації та здійснення системи контролю температурно-вологісного режиму кліматичної служби або, як мінімум, призначення відповідальних за цей напрям роботи. У доповіді пояснено, що система управління мікрокліматом повинна складатися з формування бази даних показників температурно-вологісного режиму (температури та відносної вологості повітря) та їх аналізу для надання вчасних та конкретних рекомендацій фондоутримувачам та технічній службі для запровадження необхідних заходів із нормалізації мікроклімату у фондосховищах. У доповіді підкреслено, що екологічний моніторинг фондосховищ складається зі спостереження за умовами зберігання фондів (температурно-вологісний, санітарно-гігієнічний та світловий режими) та формування бази даних, встановлення причин їх відхилення від нормативних вимог; аналізу і прогнозування впливу існуючих екологічних факторів на стан фізичного збереження документів; розробки та впровадження ефективних заходів для їх оперативної оптимізації відповідно до нормативних вимог та на перспективу.

Учасники семінару-практикуму взяли активну участь в обговоренні зазначених питань, підтримали проект рекомендацій міжнародної наукової конференції і запропонували активізувати співпрацю та кооперацію бібліотечних, архівних установ та музеїв для впровадження технологій збереження бібліотечно-інформаційних ресурсів. Було наголошено на необхідності організації міжвідомчого постійно діючого навчального семінару для обміну досвідом із питань консервації та реставрації бібліотечних фондів, репрографії та оцифрування документів.

*Людмила МУХА,
заст. генерального директора НБУВ,
канд. іст. наук
Зоя САВІНА,
заст. генерального директора НІПБУ
Любов ЗАТОНА,
наук. співробітник НБУВ*